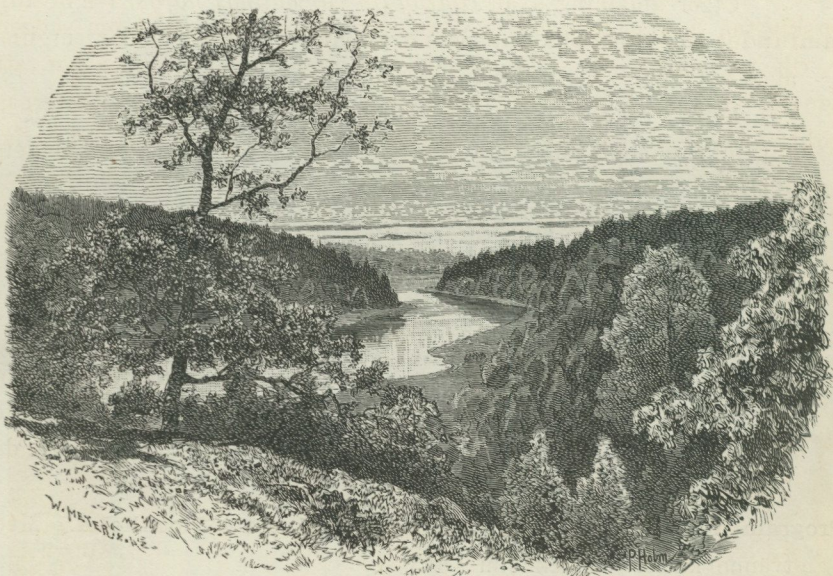

15.

Ryggåsastugor i Bleking.

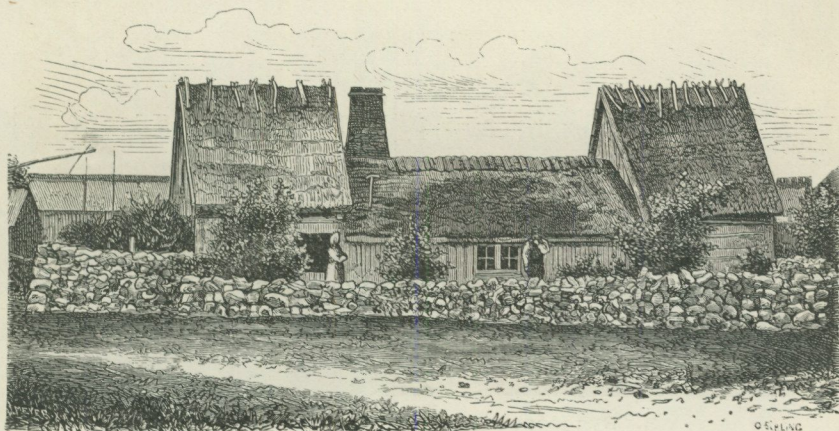
Då Smålands sjöar sträfvat att tömma sitt vatten i det stora östersjöbäckenet, bildas en mängd åar, hvilka med talrika forsar slingra sig fram genom det norra Blekinges skogsbygder. I närheten af kusten flyta de lugnare och vattna där i sitt stilla lopp Varans¹ bördiga ängar. Slutligen lämna de sin skatt till hafvet; men dock ej förr, än de smekt stränderna på de otaliga öar och skär, som fylla vikarna.

Bild 1 (se ofvan) återgifver en utsigt från Humlehallar i Bleking. Tecknad efter naturen af BETTY FÜRST. På trä af P. D. HOLM.

¹ Sedan gammalt delas Bleking från norr till söder i trenne ej skarpt begränsade bygder: skogsbygden, mellanbygden och strandbygden eller *Varan*.

Bleking har själf ej stora sjöar, men det är rikt på småsjöar och gölar; det har inga höga bärg, men är dock bärgigt; det har inga stora skogar, men är likväl skogigt och rikt på lundar. Barrträd och löfträd af olika slag trifvas väl i hvar andras närhet. Än har ej här den hersklystna boken förjagat sina skogskamrater. Ängen liksom skogen är rik på omväxling. Flerestädes är mångfalden af arter så stor, att man får intryck af att vara kommen till ett fridlyst område i örternas verld, där striden för tillvaron på andras bekostnad en stund fått hvilat.

Intet storartadt, intet öfvervåldigande, men täkt, leende, behagfullt genom sin omväxling — sådant är Bleking.

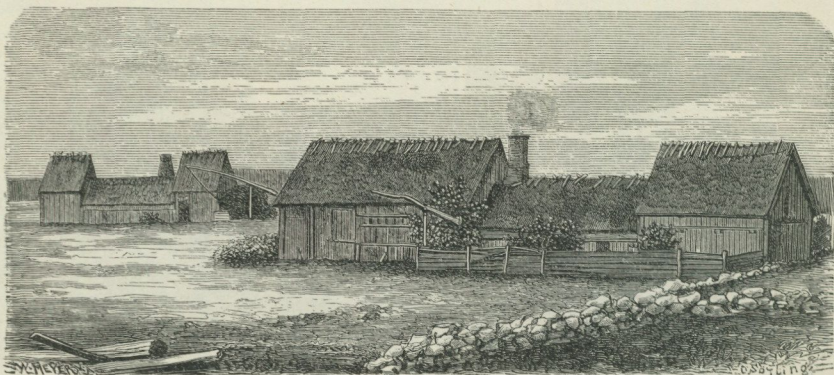
2. Ryggåsastuga med loft- och bakhus
i Ysane socken, Listers härad, i Bleking.
Efter fotografi. På trä af O. SÖRLING.

Det är i dessa näjder, som de gamla låga stugor ligga, hvilka jag går att skildra. Redan på förhand vill jag nämna, att jag långt ifrån anser, att dessa äro egendomliga för Bleking, utan tvärt om väl vet, att dylika finnas på andra ställen i vårt land. Min afsigt är endast att lämna upplysande text till trogna bilder af några sådana blekingska stugor, som nu mera ej byggas, utan allt mer och mer försvinna.

De blekingska ryggåsastugor, hvilka erbjuda det största intresset, äro af det slag, som vi se på bild. 2 och 3. De hafva en låg mellanbyggnad med höga sidobyggnader.

Det är tydligen samma slags stugor, om hvilka Linné säger i sin Skånska resa, att »Bonde-stugorna här neder i Småland, vid Skånska gränsen, äro merendels alla lika efter de alldraäldsta tidens Architectur uppbygde». Fastän han ej gifvit någon särskild beskrifning af deras yttre, visa dock planen och den fullständiga beskrifningen på stugans inredning, som han lämnar, att dessa småländska »bondestugor» voro af samma form, som våra här afbildade.

I sitt arbete om Varend och virdarne afbildar Hyltén-Cavallius¹ en dylik stuga, som han kallar *sparrastofva*, med *hus* och *bakhus* och lämnar en beskrifning öfver henne. »De voro allmänna i Varend på 1600-talet», säger han, »och förekomma ännu icke sällan, särdeles nere

3. Ryggåsastuga med loft- och bakhus
i Ysane socken, Listers härad, i Bleking.
Efter fotografi. På trä af O. SÖRLING.

vid gamla gränsen.» Djurklou² har i sin skildring af unnarsboarne en dylik stuga från Fagerhult med hus och bakhus och säger, att »åbygg- nader af denna art förekomma ännu icke sällan i Marks och Kinds härad, hvaremot de i Västbo äro mera sällsynta». I Unnaryd är den i Fagerhult den enda. I Urshult skall enligt Mandelgren äfven finnas en dylik stuga, och Hildebrand³ afbildar en sådan från Mörrum i Bleking. Den sistnämnda utmärker sig därigenom, att skorstenen ej utgår från mellanstugan, utan från ena sidobyggnaden.

¹ G. O. HYLÉN-CAVALLIUS: *Varend och Virdarne*. D. 2. Stockholm 1868. S. 208.

² G. DJURKLOU: *Unnarsboarnes seder och lif efter Lasses i Lassaberg anteckningar*. Stockholm 1874. S. 24.

³ H. HILDEBRAND: *Sveriges medeltid*. D. I. B. 2. Stockholm 1880. S. 157.

Af professor A. Malmström, som lånat ritningen till denna stuga, har jag erfarit, att han i Mörrums by sett flere dylika.

Amanuensen G. Karlin i Lund har muntligen meddelat mig, att han sett tvänne ryggåsastugor af denna form, nämligen en i Jämshögs och en i Kyrkhults socken i Bleking. Den förra är ännu synnerligen väl bibehållen. Karlin har erhållit säkra upplysningar, att flere dylika stugor finnas i behåll i Östra Göinge härad i Skåne. I Viby i Villands härad har en nedrifvits helt nyligen, och i Fjälkestad i Villands härad refs en för ungefär tre år sedan.

De, som här afbildats, äro från Ysane socken och ligga helt nära kyrkan. En annan finnes i Gammalstorps socken. Enligt Mandelgren skulle en dylik finnas i Horsaryd i Asarums socken.

De blekingska stugorna i Ysane äro mycket förfallna. De ligga ungefär i öster och väster. Man inkommer genom en låg dörr utan öfverskott, men med tröskel och »broafjöl» där framför. Dörren är afdelad på tvären. Hyltén-Cavallius säger, att man för att försvara sig mot yttre anfall gjort dörren »i äldre tid så låg, att ingen kunde gå in i huset, utan att vid inträdet djupt nedböja hufvudet». Genom dörren kommer man in i förstugan, som tillhör lofthuset. Från förstugan leda dörrar till det andra rummet i loftbyggnaden och till mellanbyggningen. På en flyttbar trappa kommer man till öfre loftet, hvilket nu begagnas till förrådsrum. Det andra rummet i lofthuset kallade man kök, men begagnade det ej som sådant.

Mellanbyggnaden, som är den egentliga ryggåsastugan, har låga fönster, men numera åtminstone ej takfönster. Uti stugan voro väggfasta bänkar och väggfast säng. Bakhuset, till hvilket särskild dörr leder, begagnas nu till fähus, lada m. m. dylikt. Mellanbyggnaden är uppförd af storvirke, loft- och bakhuset af bräder.

Den vägg, som skiljer stugan från bakhuset, är på den här afbildade gjord af tjocka bjälkar, lagda på hvar andra med tillspetsade sidor, såsom bild 4 visar.

4. Genomskärning af ett bjälklager.

Djurklou säger, att detta slags byggnader i många afseenden erinra om det ringare frälsets och presterskapets sätestugor under 1500-talet. H. Hildebrand anser dock denna byggnadstyp vara äldre och

uppkommen under medeltiden¹. Detta sluter han af namnet bakhärbarge, som förekommer i Västgötalagen och ganska visst betyder ett härbarge, som fått sin plats vid stugans bakre gafvel. Om härbärgena eller skämmorna säger han på ett annat ställe², att de alltid hade två våningar, samt att den undre våningen alltid var afsedd till förrådsrum, och att den öfre kunde hafva samma bestämmelse, men också kunde vara afsedd för sofrum dels för hemmafolket, dels för gäster. Något, som får gälla hvad det kan, men som ej här bör förbigås, är dessa ryggåsastugors yttre likhet med de gamla s. k. sadelkyrkorna på Öland.

5. Ryggåsastuga med lofthus
från Lilla Vörta, Nättraby socken, i Bleking.
Efter naturen af BETTY FÜRST. På trä af O. SÖRLING

Säkerligen finnas flere stugor af detta slag än de af mig ofvan uppräknade, men egendomligt är, att alla dessa mig hittills bekanta tillhöra ett begränsadt område, nämligen sydvästra Småland, västra Bleking och nordöstra Skåne.

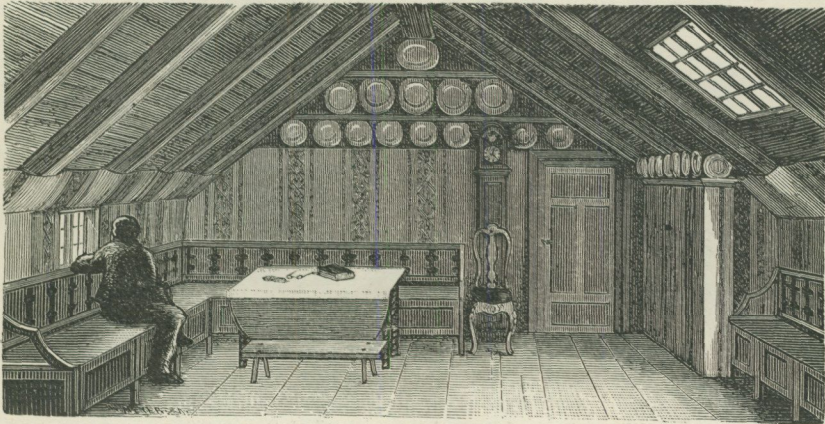
Ett annat slag af ryggåsastugor är aftecknad i bild 5. Denna stuga, från Lilla Vörta i Nättraby socken, är nu nedrifven. Äfven här se vi en loftbyggnad förenad med den egentliga stugan, men bakhus

¹ Anf. st. S. 158.

² Anf. st. S. 156.

saknas. Loftbyggnaden så väl som stugan har samma inre indelning som den ofvan beskrifna stugan. Man kommer genom en dörr, framför hvilken en stenhäll ligger, in i en förstuga, och härifrån leder dörr till själfva ryggåsastugan. Bilden är tagen från stugans baksida.

Stugor af detta slag lära fordom varit mycket allmänna i Blekings bygder. Numera förekomma de visserligen på några ställen, men blifva, liksom ryggåsastugor i allmänhet, allt mera sällsynta. Bonden har för lång tid sedan upphört att bo i ryggåsastuga. Ej en gång torparen använder dem, utan de begagnas nu oftast såsom »undantag» och af backstugusittaren.

6. Det inre af en ryggåsastuga
från Sturkö i Bleking.

Efter skiss af O. FÜRST. På trä af O. SÖRLING.

Men om ryggåsastugorna äro sällsynta, är det än mera ovanligt att i dem få se den forna inredningen bibehållen. På ytterst få ställen finner man såsom i den afbildade stugan på Sturkö (bild 6) en ryggåsastuga i sin fulla forna prydad.

Blekingsbon utmärkte sig i allmänhet genom en stor renlighet, och ett intryck häraf får man, då man stiger in i en i gammal stil bibehållen stuga. De stora takbalkarna skina genom den ständiga putsningen, som om de vore bonade. Nedanför takkanten eller vanligast vid ena gäfvelväggen stå på omålade hyllor de blanka tenn-tallrikarna. Väggarna äro klädda af dragdukar eller väggahängen, som,

hvita med röda och blåa inväfda mönster, kanske mer än något annat gifva stugan hennes prägel af inbjudande renlighet. Till inredningen höra för öfrigt väggfasta bänkar, oftast målade, en väggfast säng, en ekkista, några trästolar, än på tre, än på fyra ben, ett stort träbord, vanligen af stadig beskaffenhet, en väggklocka, alltid målade med granna blommor på bottenfärg, och ett ekskåp med målade dörrspeglar. Äfven dörren är ofta målade och i dylikt fall med olika färger på ramar och speglar och med blommor på speglarna.

7. Backstuga

på Aspö i Nättraby socken, Medelstads härad, i Bleking.

Efter naturen af BETTY FÜRST. På trä af O. SÖRLING.

En undantagsgummas stuga var mer än andra, jag besökt, prydlig och väl bibehållen. Alt var så skinande hvitt och rent. Då jag trädde in i stugan, kände jag mig flyttad till baka i tiden minst en femtio eller hundra år. Där fans ej en enda nymodig sak. På hyllorna stodo tallrikar från Rörstrand, märkta på 1700-talet, samt ler- och tennkärl från samma århundrades början. På den väggfasta sängen lågo täcken af flossa och snärjväfnad.

Utom de ofvan beskrifna ryggåsastugorna finnas sådana utan vidhängande loftbyggnad. Dessa äro de vanligast förekommande. De hafva förstuga, kök och stuga. Deras indelning motsvarar således loftbyggnadens nedre våning och mellanbyggnaden.

En del af de små stugor, hvilka man plägar kalla backstugor, och som bebos af den fattigare delen af folket, äro äfven ryggåsastugor. (Se bild 7.) Dessa hafva likväl endast ett rum, i hvilket man genast kommer in genom dörren utan något slags förrum eller förstuga. I den stora ryggåsastugan inkommer man alltid i det stora rummet eller den egentliga stugan genom en dörr på kortväggen eller gafvelväggen, men i backstugan är dörren på långväggen.

Ett egendomligt slag af byggnader är de så kallade *jordkulorna*, af hvilka ännu ganska många finnas kvar och användas i Bleking, särdeles i skogstrakterna. (Se bild 8.)

8. Jordkula

på Spandelstorp i Augerums socken, Östra härad, i Bleking.

Efter naturen af BETTY FÜRST. På trä af O. SÖRLING.

Jordkulan har fått sitt namn däraf, att rummet till större delen är under jordytan. Stugan, som, äfven hon, är ryggåsastuga, är uppförd af kullersten och mycket låg i synnerhet vid sin bakre gafvel. Den ena gafveln, där dörren finnes, är nämligen högre belägen, och man stiger bokstafligen ned i stugan. På flere stugor har jag sett taktorfven vid bakre gafveln vara i jämnhöjd med marken. Träggolf finnes ej, och golfvet består endast af tilltrampad jord, hvaröfver man strör hackadt granris. Väggarna äro sällan träbeklädda eller rappade.

Stugan har endast ett rum, där spisen inkräktar en betydlig del. Inredningen är ytterst torftig, då stugorna bebos af den fattigaste delen af befolkningen.

Jag frågade en gång innebyggarna i en jordkula i Sillhöfda socken, huru de tyckte om sin kula. De voro synnerligen nöjda med henne. »Här är varmt om vintern och kallt om sommaren.» Detta var emellertid den snyggaste och bäst hållna stuga jag sett af detta slag.

Innebyggarna i en annan stuga i samma socken gjorde sig ej besvär med att undanskaffa afskräden och sopor, utan kastade dem strax utanför kulans långvägg i en därtill särskild gräfd ganska djup grop. Då jag besökte denna jordkula, lågo där ej mindre än fem af hennes sju innebyggare i nervfeber, säkerligen orsakad och underhållen af den förpestande gropan. Jag förebrädde dem deras lätja att icke bära afskrädena längre bort. De svarade då, att de värmdo så godt i stugan.

Den afbildade jordkulan är från Spandelstorp i Augerums socken. Stugan är så låg, att en medelstor man skulle nå nästan fullt upp till takåsen.

Hvilken af dessa stugor är den älderdomligaste, är nu till dags svårt att med visshet afgöra. Vore ryggåsastugornas typ ursprunglig i Sverge, så skulle den enklaste formen eller jordkulan möjligen vara den äldsta. Ur denna form skulle sedan de öfriga formerna utvecklat sig.

Mer än till hypoteser kommer man dock ej ännu i denna fråga, hvars utredande kräfver mycket arbete. Ännu är det samlade materialet för litet, för att svenska husets historia skall kunna skrivas.

CARL MAGNUS FÜRST.

